

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
— Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoff-
man τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank
τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ.
καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμ. — Κ. Τριανταφυλλό-
πουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust
ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός σύμβου-
λος ἐπικρατείας. — Χ. Τζωρτζόπουλος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg
— Παν. Κανελλόπουλος καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος
Τσάτσος ἐκτ. καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακό-
πουλος τακτ. καθ. Πανεπιστημίου Θεσπ. κῆς. — Θερ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΩΝ 41
1934

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ

(ΕΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ)

ΥΠΟ

I. N. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Κάθε ειδική επιστήμη για να δείξει στο νέο, πού ἔρχεται να τὴν σπουδάσει, τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀντικειμένου της καὶ να ὑποδείξει τὴν ἀναγκαιότητά του, μπορεῖ να χρησιμοποιήσῃ τὴν αἴσθησι καὶ τὴν παράστασι τοῦ νέου, τὸ σύνολο τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν παραστάσεων πού ἔχει ὁ νέος για τὸ ἀντικείμενό της.

Ὁ νέος πού ἀρχίζει λ. χ. να σπουδάζῃ τὴν ἀστρονομία βοηθεῖται πολὺ στὴν κατανόησι τοῦ ὅρισμοῦ τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς παραστάσεως. Ἐκεῖνος πού θὰ ζητήσῃ να τὸν εἰσαγάγῃ στὸ μάθημα τῆς ἀστρονομίας μπορεῖ να ἐπικαλεσθῇ τὰ αἰσθήματα καὶ τὴς παραστάσεις πού ἔχει ὁ νέος για να τὸν πείσῃ ὅτι ὑπάρχει τουλάχιστον τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀστρονομίας.

Δύσκολα ἀρχίζουν να γίνονται τὰ πράγματα μονάχα τὴ στιγμὴ πού θὰ προχωρήσῃ κανεὶς στὴν ειδικὴ καὶ βαθύτερη κατανόησι τῶν ἀστρονομικῶν φαινομένων — καὶ θελήσῃ να συλλάβῃ τὸ σύστημα τῶν φαινομένων αὐτῶν. Διότι για να προχωρήσῃ κανεὶς σ' αὐτὴ τὴν κατανόησι ἀπαιτεῖται να γνωρίζῃ τὸν μεθοδικὸ τρόπο, τὴν λογικὴ μέθοδο πού ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ διάνοια για να προσδιορίσῃ τὴς ειδικὲς περιπτώσεις, τὰ φαινόμενα, καὶ να τὰ δέσῃ μέσα σὲ λογικοὺς νόμους.

Ὡστε ὅταν πρόκειται για μιὰ ειδικὴ ἐπιστήμη τὰ πράγματα δὲν εἶναι δύσκολα για τὸν νέο στὴν ἀρχή. Ὁ πρῶτος ὅρισμός τοῦ ἀντικειμένου τῆς ειδικῆς ἐπιστήμης δὲν ἀπαιτεῖ μεγάλη ἀφαιρετικὴ δύναμη.

Τουναντίον όταν πρόκειται για τὴ φιλοσοφία τὰ πράγματα εἶνε δύσκολα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς φιλοσοφίας εἶναι δυσκολώτερος ἀπὸ τὸ πρῶτο βῆμα. Γιατί; Διότι ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ καταλύγῃ στὴν αἴσθησι, οὔτε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν παρόστασι τοῦ νέου, γὰρ νὰ τοῦ δείξῃ τὸ ἀντικείμενό της, δὲν μπορεῖ νὰ στηριχθῇ σ' αὐτὰ καὶ νὰ τοῦ φανερώσῃ τὸ θέμα τῶν φροντίδων της. Ἐνῶ δηλαδὴ κάθε εἰδικὴ ἐπιστήμη προϋποθέτει σχεδὸν ὅτι τὸ ἀντικείμενό της ὑπόκειται στὴν αἴσθησι καὶ στὴν παρόστασι τοῦ καθενός, τουναντίον ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν τύχη, ἀν δεχθοῦμε ὅτι αὐτὸ εἶναι καλὴ τύχη.

Ἡ δυσχέρεια αὐτὴ ἔχει βέβαια βαθύτατο λόγο. Ἡ φιλοσοφία δὲν ζητᾷ νὰ γνωρίσῃ ἓνα εἰδικὸ ἀντικείμενο, δὲν ἐπιδιώκει νὰ καταλάβῃ τὴν οὐσία καὶ τὴν κατασκευὴ ἑνὸς ὠρισμένου ἀντικειμένου τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τοῦ κόσμου ποὺ ἀπλώνεται μπροστὰ στὰ μάτια μας. Οὔτε πάλι ἔχει σκοπὸ ἡ φιλοσοφία νὰ κατανοήσῃ ἓνα μέρος αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ ὅλον τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ζητᾷ νὰ γνωρίσῃ. Ἡ φιλοσοφία ζητᾷ κάτι ἄλλο, κάτι βαθύτερο καὶ γι' αὐτὸ δυσκολώτερο. Θέλει νὰ κατανοήσῃ τίς ἀρχές ποὺ διέπουν ὄχι μονάχα τὰ ἀντικείμενα τῆς σκέψεως καὶ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ σκέψη—καὶ τὴν ἴδια τὴ βούλησι.

Ἀκριβέστερα: ἡ φιλοσοφία ζητᾷ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τίς οὐσιαστικὲς ἀρχές ποὺ διέπουν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴ του πορεία καὶ κατὰ τὴν ἀναφορὰ του πρὸς τὴ φύσι καὶ κατὰ τὴ σχέση μὲ τὸν ἑαυτό του.

Ἡ φιλοσοφία δηλαδὴ ξεκινάει μὲ τὴν ἐρώτησι: μήπως στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ὡς ἐπιστήμη ὑπάρχει τοῦτο, εἴτε ὡς θεωρία, εἴτε ὡς τέχνη, εἴτε ὡς πρακτικὴ ἐνέργεια, ὑπάρχουν ὠρισμένες ἀρχές ποὺ τὸ ῥυθμίζουν, μήπως αὐτὸ τὸ πολύπλοκο γίνεσθαι ποὺ λέγεται ἀνθρώπινη ζωὴ, στὴν εὐρύτατη σημασία της, δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἄρρυθμη γένεσι, ἀλλὰ διέπεται ἀπὸ κάποιους νόμους, κάποιες ἀρχές, ποὺ εἶναι μέσα του, καὶ ποὺ φαίνονται μονάχα στὴ νόησι, καὶ ὄχι στὴν αἴσθησι, οὔτε στὴν παρόστασι;

Ἄς προσπαθίσωμε νὰ πλησιάσωμε μιὰ τέτοια ἀρχή.

Κάθε τι ποὺ γίνεται διατρέχει ἓνα ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα.

Ἡ γένεση, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ φθορὰ τῶν πραγμάτων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, συντελεῖται πάντα ἐντὸς τοῦ χρόνου, καλύπτει πάντα ἓνα ὄρισμένο χρονικὸ διάστημα. Ὁ χρόνος δηλαδὴ συνυπάρχει μὲ ὅλα τὰλλα. Τὸ γίνεσθαι εἶναι ἀχώριστο ἀπὸ τὸ χρόνο. Ὁ χρόνος εἶναι ἀρχὴ ὅλων, δηλαδὴ ὅλα ἀνάγονται σ' αὐτόν, ἐνῶ αὐτὸς δὲν ἀνάγεται σὲ κανένα ἀπ' αὐτά. Παρακολουθεῖ ἀδιάκοπα τὴ συνείδηση ἢ συνείδηση ἢ ἴδια δὲν ὑπάρχει χωρὶς αὐτόν, οὔτε αὐτὸς ἔξω ἀπ' αὐτήν. Ὄντας στὴ ζωὴ νοιώθουμε πὼς μᾶς ρυθμίζει ὁ χρόνος, αὐτὸς ὁ νόμος, αὐτὴ ἡ ἀρχή.

Τοῦτο τὸ θαυμάσιο γεγονὸς τοῦ χρόνου ἡ φιλοσοφία ζητάει νὰ τὸ συλλάβῃ στὴν οὐσία του καὶ στὴν ἐνέργειά του. Δὲν ἀρκεῖται ἀπλῶς ὁ φιλοσοφικὸς ἄνθρωπος στὸ αἶσθημα τοῦ χρόνου, στὸ ἀκαθόριστο αὐτὸ ρεῦμα τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ ζητάει νὰ φθάσῃ καὶ στὸ νόημά του, νὰ τὸ κυριεύσῃ καὶ λογικά. Ὁ φιλοσοφικὰ ἀμόρφωτος ἄνθρωπος πιστεύει πὼς ὁ χρόνος εἶναι κάτι ἔξω ἀπ' αὐτόν τὸν ἴδιο, ὅτι εἶναι μιὰ *ιδιότητα τῶν πραγμάτων*. Ὁ ἀπλῶς μορφωμένος ἄνθρωπος ἀνεβαίνει λίγο ψηλότερα, πιστεύει ὅτι ὁ χρόνος εἶναι μιὰ ἐμπειρικὴ ἔννοια, μιὰ γενικὴ εἰκόνα ποὺ σχηματίζουμε, ἔχοντας γιὰ βάση τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα, καὶ κυρίως τὴν κίνηση, τὴ γένεση καὶ τὴ φθορὰ τῶν πραγμάτων.

Μονάχα ὁ φιλοσοφικὰ μορφωμένος ἄνθρωπος φθάνει στὴν ἀληθινὴ κατανόηση τοῦ χρόνου. Μονάχα αὐτὸς μπορεῖ νὰ νοιώσῃ ὅτι ὁ χρόνος δὲν εἶναι οὔτε ἰδιότητα τῶν πραγμάτων, οὔτε ἐμπειρικὴ ἔννοια, ἀλλὰ μιὰ *πρωταρχικὴ ἀρχὴ* τοῦ εἶναι μας, ἀναπόσπαστη ἀπὸ τὴ συνείδηση καὶ βάση τῆς ἴδιας τῆς ἐμπειρίας. Γι' αὐτὸ μπορῶ ν' ἀφαιρέσω ἀπὸ τὴ συνείδησή μου μὲ τὸ νοῦ μου ὅλα τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας καὶ νὰ σβύσω ἀπὸ τὴ συνείδησή μου ὅλα τὰ περιεχόμενά της· ποτὲ ὅμως δὲν μπορῶ νὰ σβύσω τὸ χρόνο καὶ νὰ ἐξακολουθῶ νὰ ἔχω ἀκόμη συνείδηση. Σβύνω μαζὶ κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος, σβύνει καὶ ἡ συνείδησή μου. Ἔτσι νοιώθω ὅτι ὁ χρόνος εἶναι ἀρχὴ τῆς συνειδήσεως.

Ὅταν ὅμως ἡ φιλοσοφία μιλάει γιὰ τὸ χρόνο, δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ καμμιά εἰδικὴ μορφή τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ζητάει νὰ κατανοήσῃ μονάχα τὴν ἀρχὴ του, τὴν οὐσία του καὶ τὴν ἐνέργειά του γενικά. Τὰ ἀντίθετο κάνει ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία· ἐνδιαφέρονται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὶς μορφές τοῦ χρόνου, γιὰ τὸ τώρα, τὸ τότε, τὸ ὕστερα,

καὶ γενικὰ γιὰ τὰ ποσὰ τοῦ χρόνου. Ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία ζητάει τὴν ἀρχὴν τοῦ χρόνου, γι' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν εὔρη στὴν ἐμπειρία· ἡ ἐμπειρία δὲν δίνει ἀρχές, παρέχει μόνον κομμάτια, ἀπλὲς εἰκόνες, κέρματα. Τὴν ἀρχὴν τὴ συλλαμβάνει κανεὶς μονάχα μὲ τὸ νοῦ, μὲ τὴν καθαρὴν νόησιν, τὸν καθαρὸν λόγον.

Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν τώρα νὰ εἰποῦμε ὅτι ἡ φιλοσοφία ζητάει νὰ κατανοήσῃ τίς ἀρχές τῶν ὄντων καὶ ὄχι τὰ ἴδια τὰ ὄντα. Ἐπιδιώκει τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχῶν ποὺ συνιστοῦνε τὸ ἴδιο τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἔπειτα τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ὑπάρχει ὡς ἐπιστήμη, τέχνη, πολιτεία, θρησκεία κλπ. Ἴδου λοιπὸν τὰ θέματα τῆς φιλοσοφίας, ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιστήμη, τέχνη.

Ἄλλὰ θὰ μοῦ εἰπῆτε ὅτι τὰ θέματα αὐτὰ τὰ δουλεύουν κι' ἄλλες ἐπιστῆμες, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀναλύει ἡ ψυχολογία, τὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος ἡ κοινωνιολογία καὶ οἱ ἄλλες ἱστορικὲς ἐπιστῆμες, τὴ φύσιν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες. Τί θέλει ἐδῶ ἡ φιλοσοφία; Τὰ ἴδια τὰ θέματα ἡ φιλοσοφία δὲν τὰ παίρνει ἀδιαμόρφωτα, ἀκαθόριστα καὶ ἀδιάπλαστα, ἀλλὰ διαμορφωμένα καὶ καθωρισμένα. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἡ φιλοσοφία δὲν τὸ ἐξετάζει κατὰ τὴ γένεσίν του—αὐτὸ εἶναι ἔργο τῆς ψυχολογίας—ἀλλὰ κατὰ τὴ μορφὴν του, τὴν οὐσίαν του, τὴν ἐνέργειάν του, τὸ κῦρος του, τὴν ἀξίαν του. Τὴν ἱστορία ἡ φιλοσοφία δὲν τὴν ἐξετάζει κατὰ τὴν χρονικὴν τῆς ἐξέλιξιν, ἀλλὰ κατὰ τὴ βαθύτερη σημασίαν καὶ τὸ βαθύτερον νόημα ποὺ ἔχει—κατὰ τὸ σκοπὸν ποὺ πραγματώνει—βλέπει τὴν ἱστορία ὡς τὸν ἀγῶνα ποὺ καταβάλλει ὁ ἄνθρωπος νὰ δαμάσῃ τὴν ὕλην, νὰ δώσῃ μορφὴν καὶ εἰκόνα στὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ φθάσῃ στὴν αὐτοκατανόησίν του.

Ὁ διαφορετικὸς ὅμως αὐτὸς τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖο ἀντικρούζει ἡ φιλοσοφία τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον δὲν ἀγνοεῖ τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην· τουναντίον προϋποθέτει τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην. Οὔτε τὴν ἱστορία, οὔτε τὴ φύσιν, οὔτε τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, τὰ παίρνει ἡ φιλοσοφία ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Τὴ φύσιν τὴ νοιῶθει ὡς σύνολον φαινομένων ποὺ ὑπόκειται εἰς λογικοὺς νόμους—ἔτσι τῆς τὴν παραδίδει ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη—, τὴν ἱστορία ὡς τὸ σύνολον τῶν πράξεων ποὺ ἐνσαρκώνουν ἀξία γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου—ἔτσι τὴν ἐρμηνεύει ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Γιὰ νὰ φθάσῃ στὴ

φύση στηρίζεται στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη, καὶ γιὰ νὰ φθάσῃ στὸ νόημα τῆς ἱστορίας ὡς ἀξιολόγου ἐνεργείας στηρίζεται στὶς ἱστορικὲς ἐπιστήμες. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ μὲ τὴν ἀνάλυση ὅλου τοῦ πνεύματος. Τὸ παίρνει ὄχι στὴ γένεσή του, ἀλλὰ στὴν οὐσία του. Τὴν τέχνη δὲν τὴν ἐξετάζει ἱστορικά, ἀλλὰ οὐσιαστικά. Ἐπίσης δὲν ἐνδιαφέρει τὴν φιλοσοφία τόσο πῶς ἔγινε ἡ πολιτεία, ἀλλὰ γιατί ἔγινε· ποιὸς σκοπὸς τὴν κρατᾷ στὴ ζωὴ.

Ἡ φιλοσοφία ἀναζητεῖ λοιπὸν τὶς ἀρχὰς αὐτῶν τῶν θεμάτων τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἢ, ὅπως λέγει ὁ Kant, τὸ λογικὸ a priori, δηλαδὴ τὰ πρωταρχικὰ αἷτια τῆς συνειδήσεως. Δὲν μπορεῖ νὰ ρωτήσῃ γιὰ τὶς ἀρχὰς τῶν μορφῶν αὐτῶν τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος, ἂν δὲν ἔχῃ βέβαια μπροστά της τὶς ἴδιες τὶς μορφές· δὲν μπορεῖ νὰ ζητήσῃ τὶς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης, ἂν δὲν ἔχῃ μπροστά της τὴν ἴδια τὴ μορφή τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἴδιο τὸ σῶμα τῆς ἐπιστήμης. Ἡ φιλοσοφία δὲν δημιουργεῖ τὶς μορφές τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὶς ἔχει ὡς δεδομένα· εἶναι τὸ ὑλικὸ τῆς ἐργασίας της. Ἐκεῖ ποὺ τελειώνει ἡ εἰδικὴ ἐπιστήμη, ἐκεῖ ἀρχίζει ἡ φιλοσοφία. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ κινῆται κάπως μέσα στὶς μορφές τοῦ πνεύματος γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ φιλοσοφήσῃ, δηλαδὴ νὰ στρέψῃ τὸ νοῦ του πίσω καὶ νὰ ἰδεῖ ἐκεῖνο ποὺ ἔζησε.

Ὅστε ὑλικὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ εἶναι ὅλα τὰ συστηματικὰ περιεχόμενα τῆς συνείδησης, ὅλα τὰ συστηματικὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, ὅλες οἱ μορφές ἐκεῖνες τῆς ζωῆς ποὺ παρουσιάζουν μιὰ ἀρτισμένη διατύπωση, μιὰ ὀργανωμένη διάρθρωση, ὅπως κύρια καὶ πρῶτα εἶναι ἡ ἐπιστήμη.

Ἀλλὰ ἐδῶ πρέπει νὰ δοθῇ μιὰ ἐξήγηση. Ὅταν ἡ φιλοσοφία ἐξετάσῃ καὶ ἀναλύῃ τὴν ἐπιστήμη, δὲν ἔχει ποτὲ τὴν πρόθεση νὰ κρίνῃ, ἢ καὶ νὰ ἐπικρίνῃ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, οὔτε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ κῦρος των, ἀλλὰ θέλει μονάχα νὰ νοιώσῃ τὴ λογικὴ ἀρθρωση καὶ λογικὴ ὑποβάθρωση αὐτῶν τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτιήσεων. Τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης εἶναι γιὰ τὴν φιλοσοφία δεδομένα ἀδιάσειστα. Ἄν τὰ ἀνασκάπτῃ, τὸ κάνει μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δείξῃ ὅτι αὐτὰ τὰ δεδομένα δὲν εἶναι ἀπλᾶ, ἀλλὰ σύνθετα, καὶ αὐτὸ θὰ εἴπῃ ὄχι ἀθροίσματα, ἀλλὰ ὀργανικὰ σύνολα. Οἱ τρόποι τῆς ὀργανώσεως αὐτῶν τῶν συνόλων εἶναι οἱ ἀρχές.

Ἡ φιλοσοφία θέλει νὰ δείξη ὅτι οἱ ἀρχές αὐτές εἶναι ἀναφαίρετα κτήματα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ὅτι τὰ ἀντικειμενικά δημιουργήματα, τὰ μορφώματα τοῦ πνεύματος — ὅπως ἡ ἐπιστήμη — εἶναι ὀργανωμένα μὲ τις ἀρχές αὐτές, ὅτι τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα δὲν ὑπάρχει χωρὶς αὐτές. Μὲ ἄλλα λόγια ζητάει ἡ φιλοσοφία νὰ φανερώσῃ ὅτι στὴν πνευματικὴ ζωὴ νομοθέτης εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου.

Ὡστε ἂν θέσωμε τώρα γενικὰ τὸ ἐρώτημα· ποῖο εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, μπορούμε νὰ δώσωμε καὶ τὴν ἀπάντησιν· ἀντικείμενο τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ εἶναι γενικὰ τὸ ἀξιόλογο περιεχόμενο τῆς συνειδήσεως, τὸ ἐπιστημονικόν, τὸ καλλιτεχνικόν, τὸ ἠθικόν, τὸ θεωρητικόν, τὸ πρακτικόν, τὸ συναισθηματικόν· ἀρκεῖ νὰ ἐνσαρκώσῃ ἀξίες, αὐτὸ θὰ εἴπῃ νὰ εἶναι ἀξιόλογο. Κάθε συνειδητὸ ἀντικείμενο, πού παρουσιάζει κάποια διάρθρωση καὶ κάποια ἀξία μπορεῖ νὰ γείνη ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως. Τ' ἀντικείμενα αὐτὰ πρὶν τὰ θεωρήσῃ ἡ φιλοσοφία, πρὶν γίνουν ἀντικείμενα τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἔχουν ὀρισμένη μορφὴ· εἶναι καθαρὲς πνευματικὲς μορφές, γιατί εἶναι ἔργα τῆς συνειδητῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁλόκληρος λοιπὸν ὁ πνευματικὸς κόσμος ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας.

Ἡ φιλοσοφία δὲν πάει λοιπὸν καὶ τόσο μακρὰ, ὅσο νομίζει ὁ κοινὸς νοῦς, ἢ ὅσο νομίζουν καὶ μερικοὶ ἀπλοῖκοι φιλόσοφοι πού συκοφαντοῦνε τὴ βαρύτητα τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν ἔργων ὡς σκοτεινὴ, ἀλλὰ πλησιάζει πολὺ κοντὰ στὴ ρίζα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὸν θέλει κυρίως νὰ δαμάσῃ ἐννοιολογικά· σ' αὐτὸν τὸν κόσμον ζητάει νὰ ἐμβαθύνῃ καὶ ὄχι σὲ κάποιον ἄλλον ὑπερβατικὸν ἢ ὑπερσυνειδητὸν κόσμον· γιατί, ὅπως λέει ὁ Schopenhauer, «ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει ἄλλο νὰ κάμῃ παρὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ διαφωτίσῃ τὸ περιεχόμενο τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ νὰ γνωρίσῃ μέσα σ' αὐτὰ τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου πού εἶναι στὸν καθένα προσιτὴ πρὶν ἀκόμη φιλοσοφήσῃ ὡς ἀνείπωτο καὶ συγκαλυμμένο συναίσθημα καὶ πού μονάχα μὲ τὸ φιλοσοφικὸν στοχασμὸ γίνεται καθαρὸς λόγος».

Γιὰ νὰ εἰσέλθῃ βέβαια κανεὶς στὸν κόσμον αὐτὸν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὰ ἀπλούστερα καὶ νὰ προχωρήσῃ στὰ συνθετώτερα. Εἶναι δηλαδὴ ἀνάγκη νὰ πιασθῇ ἀπὸ μερικὰ ἀπλούστερα νοήματα καὶ σιγά-σιγά ν' ἀνεβῆ στὶς ἀρχές. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία, ἅμα θέλει ν' ἀναλύσῃ τὴν οὐσία τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἀφοροῦται ἀπὸ κάποια δεδομένα νοήματα.

Ἔτσι, ὅταν ἀναλύῃ τὴ βούληση ἢ τὴν πολιτεία, τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα ἢ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση, ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ δεδομένα νοήματα ποὺ συνδέουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μ' αὐτά, ὅχι βέβαια γιὰ νὰ τὰ δεχθῇ ἀτόφρα, ὅπως τᾶχουν οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι στὸ νοῦ τους, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀρχίσῃ ἀπλῶς τοὺς στοχασμοὺς της. Μόλις προχωρήσῃ λιγάκι στὴν ἀνάλυση πείθεται ὅτι ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων ὅχι μόνον δὲν ἐκφράζεται μὲ τὴ γνώμη ποὺ ἔχουν οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ πὼς περικαλύπτεται μὲ τὸ πλῆθος τῶν δοξασιῶν καὶ γίνεταί μέσα στὴν κοινὴ ἀντίληψη. Γι' αὐτὸ τὸ πρῶτο ποὺ ἔχει νὰ κάμῃ εἶναι νὰ θρυμματίσῃ τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχουν οἱ πολλοὶ γιὰ τὰ πράγματα, γιὰ τὴν ἐπιστήμη, γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὸν ἄνθρωπο—ποὺ τὸν θεωροῦνε οἱ πολλοὶ ὡς ἓνα καθρέφτη, ὅπου ἀπεικονίζεται καὶ ἀντικατοπτρίζεται ὁ ἔξωτερικὸς κόσμος — καὶ νὰ φθάσῃ στὶς καθαρὰς καὶ ἀκέραιες ἔννοιες τῶν πραγμάτων — στὶς ἀρχές τῶν ὄντων. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι φθάνομε χρονικὰ πολὺ ἀργὰ στὴ γνώση τῶν ἀρχῶν, δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι κάτι ποὺ γίνεται σιγά-σιγά, κάτι ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα πολλῶν συντελεστικῶν αἰτίων. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ παιδί δὲν μπορεῖ νὰ νοιώσῃ τὰ μαθηματικὰ δὲν σημαίνει ὅτι τὰ μαθηματικὰ θὰ γίνουν μέσα του, θὰ προκύβουν ἀφοῦ περάσῃ κάποιο χρονικὸ διάστημα, γιὰτὶ μπορεῖ νὰ περάσῃ ὅλο τὸ ἀπαιτούμενο χρονικὸ διάστημα καὶ νὰ μὴ γεννηθοῦν στὸ νοῦ του τὰ μαθηματικὰ. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ εἶπῃ ὅτι τὰ μαθηματικὰ δὲν ὑπάρχουν ὡς νοήματα.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς ἀρχές τῶν ὄντων. Οἱ ἀρχές δὲν εἶναι ἀποτελέσματα, ὅπως ἀρέσκονται νὰ νομίζουν πολλοί, γιὰτὶ τότε θὰ ἔπαυαν νὰ εἶναι ἀρχές. Οἱ ἀρχές εἶναι οἱ νόμοι κατὰ τοὺς ὁποίους δουλεύει τὸ πνεῦμα· εἶναι οἱ ρυθμοὶ τοῦ πνεύματος. Ὅ,τι εἶναι ὁ σφυγμὸς στὴ λειτουργία τοῦ αἵματος, τὸ ἴδιο εἶναι καὶ ἡ ἀρχὴ στὴ λειτουργία τοῦ πνεύματος· ὅπως δὲν ὑπάρχει σφυγμὸς ἔξω ἀπὸ τὴν λειτουργία τοῦ

αΐματος, ἔτσι δὲν ὑπάρχει ἀρχὴ ἔξω ἀπὸ τὴ λειτουργία τοῦ πνεύματος.

Γι' αὐτὸ γιὰ νὰ νοιώσης τὴν ἀρχὴ πρέπει νὰ διατρέξεις ὅλη τὴ σφαῖρα ὅπου ὑπάρχει καὶ ἐνεργεῖ δὲν μπορείς νὰ σταματήσης σὲ ἓνα ὁρισμένο πρᾶγμα ἢ καὶ σὲ μερικὰ γιὰ νὰ ἰδῆς τὴν ἀρχή. Ἄμα ἔχης κατανοήσει τὴν ἀρχή, μόνον τότε μπορείς νὰ χρησιμοποιήσης ὁρισμένα παραδείγματα γιὰ νὰ τὴν παραστήσης. Ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔχει κατανοήσει τὴν ἀρχή, δὲν μπορεί οὔτε τὰ παραδείγματα νὰ νοιώσῃ· πρέπει νὰ ζῆ τὴν ἀρχὴ πρῶτο του κτῆμα γιὰ νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν ἐφαρμογὴ της, ἀλλιῶς τὰ παραδείγματα εἶναι ἄδεια λόγια.

Γι' αὐτὸ ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς γεννιέται τὴν ὥρα ποὺ ὁ ἀνθρώπος συλλαμβάνει τὶς ἀρχές τῶν πραγμάτων καὶ ἔρχεται στὴ συνείδηση ὅτι τὸ ἐγὼ του εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ τὸ περικυκλώνουν. Αὐτὸς ὁ χωρισμὸς καὶ μόχθο πολὺ ἀπαιτεῖ καὶ πόνο ἀρκετὸ προξενεῖ, γιὰτὶ μόλις χωρισθεῖ κανεὶς ἀπὸ τὰ γύρω του βρίσκεται μόνος του, καὶ ἡ μοναξιά εἶναι στὴν ἀρχὴ τοῦλάχιστον δύσκολη.

Ἄν ρίξῃ κανεὶς ἓνα βλέμμα στὸν δραματικὸ ἀγῶνα ποὺ ἔκαμε ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς γιὰ νὰ φθάσῃ στὴ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του, γιὰ νὰ θέσῃ τὸν ἑαυτὸ του σ' ὄλο του τὸ βάθος καὶ σ' ὅλη του τὴν αὐτοτέλεια θὰ ἰδῆ ὅτι μονάχα ὕστερα ἀπὸ χιλιάδες χρόνια μπόρεσε νὰ τὸ ἐπιτύχῃ. Γιατὶ ἡ αὐτοτέλεια τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, ὁ ἀπόλυτος χωρισμὸς τοῦ καθαροῦ λόγου ὠριμάζει μονάχα στὸν Kant.

Ὅ,τι ἔγινε κατὰ τὴν μακρότατη ἱστορία τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, αὐτὸ πρέπει νὰ ξαναγίνῃ σμικρογραφικὰ στὴν ψυχὴ τοῦ νέου ποὺ ἔρχεται νὰ πλησιάσῃ τὴ φιλοσοφία. Ὅπως ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη σιγὰ-σιγὰ ἔφθασε στὴν αὐτοκυρίαρχη ἐξουσία της, ἔτσι καὶ ὁ νέος ποὺ ζητάει νὰ σχετισθῇ μὲ τὴν φιλοσοφία πρέπει νὰ προχωρῇ σιγὰ-σιγὰ. Ἐπειδὴ ὁ νέος εἶναι συνηθισμένος νὰ σκέπτεται κυρίως μὲ εἰκόνες, μὲ παραστάσεις, ἢ καὶ μὲ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, εἶναι φυσικὸ νὰ τοῦ φαίνεται στὴν ἀρχὴ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη ἀπρόσιτη. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ νέου εἶναι ἀκόμη συννυφασμένα μὲ τὰ αἰσθητά, αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἐμποδίζει νὰ μπῆ στὸν πνευματικὸ κόσμον τῆς φιλοσοφίας, αὐτὸ εἶναι ποὺ τὸν δυσκολεύει νὰ σκεφθῇ συνθετικὰ ὅπως ζητάει ἡ φιλοσοφία, νὰ κάμῃ δηλαδὴ μεγάλη ἀφαίρεση

μέσα του. Ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμποδίου—εἶναι καὶ στὴν οὐσία της δύσκολη ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη.

Ἐπομένως τῆς φιλοσοφικῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας εἶναι νὰ ἀναγκάσῃ τὸν νέο νὰ ὑψωθῇ μὲ τὸ νοῦ του ἀπὸ τὰ ὠμὰ πράγματα εἰς τὰ νοήματα τῶν πραγμάτων· νὰ ξεσυνειθίσῃ νὰ σκέπτεται μὲ αἰσθητὰ καὶ νὰ ἀρχίσῃ νὰ διανοῆται, καὶ αὐτὸ θὰ εἰπῇ νὰ σκέπτεται μὲ νοήματα, μὲ ἔννοιες, μὲ ἀρχές, διότι ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης «ἀνευ τῶν καθόλου οὐκ ἔστιν ἐπιστήμην λαβεῖν». Τὰ αἰσθητὰ θὰ τοῦ εἶναι τῶρα ἀπλᾶ ὑποβαστάγματα τῆς σκέψεώς του, χωρὶς νὰ εἶναι κριτήρια ὅπως ἦτανε πρὶν.

Ἐπομένως πού ἔρχεται ἡ ἀκούσι φιλοσοφία φέρνει μαζί του καὶ τὴ συνειθισμένη ἀντίληψη γιὰ τὸν κόσμον. Κατὰ τὴν ἀντίληψη αὕτη ὑπάρχουν τὰ πράγματα χωριστὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδησίν μας, καὶ ἡμεῖς δὲν ἔχομε τίποτε ἄλλο νὰ κάμωμε, παρὰ νὰ τ' ἀποτυπώσωμε στὸ νοῦ μας. Ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου—αὕτη εἶναι ἡ κοινὴ ἀντίληψη—εἶναι μιὰ ἀγροφη πλάκα καὶ ἐκεῖ ἐπάνω γράφονται σιγά-σιγά οἱ ἐντυπώσεις καὶ ἀποτυπώνονται οἱ μορφὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Αὕτη τὴν ἀντίληψη τοῦ κοινοῦ νοῦ ζητάει νὰ ἀνατρέψῃ ἡ φιλοσοφία ὄχι ἀπὸ ἀνατρεπτικὴ καὶ καταστρεπτικὴ μανία ἀλλὰ γιατί, ὅπως εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποδείξῃ, ἡ ἀντίληψη αὕτη εἶναι στραβὴ καὶ δὲν ἀποδίδει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται ὁ νοῦς καὶ γενικώτερα ἐνεργεῖ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Μονάχα βέβαια ἡ συστηματικὴ ἀνάλυση ἑνὸς κύκλου, μιᾶς περιοχῆς τοῦ κόσμου τῆς συνειδήσεως θὰ μᾶς πείσει ὅτι τὰ πράγματα εἶναι ἔτσι, μονάχα ἡ ἀνάλυση τῆς ἐπιστήμης πού θὰ κάμωμε εἰς τὰ ἀκόλουθα μαθήματα θὰ δείξῃ ὅτι εἶναι πέρα καὶ πέρα ἀνυπόστατη ἡ ἀντίληψη τοῦ κοινοῦ νοῦ.

Ἡ πρώτη ἐντύπωση πού θὰ σχηματίσετε ὕστερα ἀπ' ὅσα ἔχετε ὡς τώρα ἀκούσει, καὶ ἀπὸ ὅσα θὰ ἀκούσετε ἀκόμα εἰς τὰ πρῶτα μαθήματα, γενικὰ ἡ πρώτη ἐντύπωση τοῦ νέου, πού ἔρχεται νὰ ἀκούσι φιλοσοφία, θὰ εἶναι ἡ κατάπληξις, ἡ ἀπορία. Κι' ὅταν μάλιστα προχωρήσωμε εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ γεγονότος τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ γεγονότος τῆς γνώσεως, ὅταν ζητήσω νὰ σᾶς ἀφαιρέσω ἢ καὶ νὰ θρυμματίσω τὴν ἀντίληψη πού φέρνετε μαζί σας γιὰ τὸν κόσμον καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό

σας, για τὸ ἀντικείμενο καὶ για τὸ ὑποκείμενο, θὰ νομίζετε για μιὰ στιγμή πὸς μπροστά σας ἀνοίγεται καὶ χίσκει τὸ χάος. Καὶ πράγματι θὰ μείνη για ἓνα νέο ἄμα τοῦ ἀφαιρέσετε ἀπὸ τὴ συνείδηση τὴν πεποίθηση ποὺ ἔχει για τὸν κόσμο, τὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχει για τὴ σχέση του με τὸν κόσμο, τί θὰ μείνη ἄμα τὸν καλέση κανεὶς ν' ἀφαιρέση ἀπὸ τὴ συνείδησί του ὅλα τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, ὅλο τὸ πλήρωμα τῆς ψυχῆς του. Τίποτε ἄλλο βέβαια παρὰ τὸ χάος. Καὶ ὅμως ἀνδὲν ἀντίκρουση ὁ νέος τὸ χάος δὲν θὰ μπορέση ποτέ του νὰ φθάση τὴν πνευματικὴ αὐτοτέλεια, δὲν θὰ σταθῆ ποτὲ γερὰ στὰ πόδια του. Ὁ νέος πρέπει νὰ δοκιμάση τὴν αἴσθηση τοῦ χάους καὶ μέσα του καὶ γύρω του καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ χάους—ποὺ εἶναι στὸ βάθος ἓνα καὶ μόνο—γιατὶ μονάχα τότε θὰ φθάση στὴν πραγματικὴ ἀπορία, στὴν κατάπληξη, μονάχα τότε θὰ μπορέση νὰ θαυμάση πραγματικά, δηλαδή νὰ σταθῆ ἄφωνα μπροστὰ στὸν ἑαυτό του καὶ στὸν κόσμο. Μονάχα αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὁ θαυμασμός, ποὺ εἶναι μαζί καὶ συντριβή, θὰ τοῦ γίνῃ πηγὴ τοῦ ἀληθινοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, γιατὶ ὅπως λέει ὁ Πλάτων «μάλα γὰρ φιλοσοφικὸν τοῦτο τὸ πάθος τὸ θαυμάζειν».

Ἡ φιλοσοφία, ἐπιδιώκοντας νὰ ὀδηγήση τὸ νέο στὸ ἀντίκρουσμα τοῦ χάους αὐτοῦ δὲν ζητεῖ κίβη ἀφύσικο, ἀλλὰ ἔρχεται ἁπλῶς νὰ βοηθήση καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ καὶ νὰ ρυθμίση ἓνα γεγονός, ποὺ ὁπωσδήποτε πρέπει νὰ συντελεσθῆ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἦδη μόλις περάσει ὁ νέος ἀπὸ τὴν ἐφηβεία σπάζει καὶ συντριβεται σχεδὸν μόνο του τὸ πνευματικὸ στερέωμα του, διασείονται τὰ θεμέλια τοῦ πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ του κόσμου, καὶ ἡ ψυχὴ του καὶ ὁ νοῦς του γεμίζουν ἀπὸ ἀμφιβολία. Ὑπάρχουν ἄπειροι νέοι ποὺ σταματᾶνε για πάντα στὴν ἀμφιβολία καὶ στὴν ἄρνηση, δὲν κατορθώνουν νὰ προχωρήσουν παρέκει καὶ νὰ οἰκοδομήσουν ἓνα νέο στερεὸ πνευματικὸ κόσμο. Ἡ φιλοσοφία ἔχει σκοπὸ νὰ φέρῃ τὴν ἀμφιβολία στὸ τέρας της, δηλαδή νὰ τὴν ἀναπτύξῃ τόσο, ὅση δυναμικότητα ἔχει μέσα της, δηλαδή νὰ τὴν ἐξαντλήση. Καὶ αὐτὸ σημαίνει νὰ τὴν κάμῃ παραγωγικὴ ἀπὸ ἁπλῶς ἀρνητικὴ ποὺ εἶναι, ἐφ' ὅσον σταματᾶει στὴ μέση τοῦ δρόμου της. Σκοπὸ ἔχει ἡ φιλοσοφία νὰ περάσῃ τὸν νέο ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ

στὸ δισταγμὸν, δηλαδὴ στὸ φρόνιμο καὶ κριτικὸ ἀντίκρουσμα ὄλων, καὶ ὄχι στὴν ἀπλὴ ἄρνηση ὄλων. Ἡ ἄρνηση εἶναι ἀπλὴ βαθμίδα τοῦ δρόμου καὶ ὄχι μόνιμη κατάστασις. Πρῶτα ὅμως πρέπει ν' ἀντικρούσῃ ὁ νέος τὸ χάος σ' ὅλην του τὴν φρόνην, γιατί εἶναι ἀνάγκη νὰ τοῦ γίνῃ συνειδητὸ ὅτι ὁ κόσμος, πού ἄκριτα παραδέχθηκε εἴτε μόνος του εἴτε μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἄλλων, δὲν εἶναι βᾶσιμος, ὅπως αὐτὸς νομίζει ἀντικρούσοντας τὸν μὲ τὴν δογματικὴν βεβαιότητα τῆς νεότητος. Μόνον τότε θὰ μπορέσῃ νὰ θέσῃ μόνος του τὸ μεθοδικὸ ἐρώτημα ἢ νὰ καταλάβῃ τὸ ἐρώτημα πού θὰ θέσῃ ἡ φιλοσοφία: πῶς σχηματίζεται ἡ γνώσις ἢ πῶς ἡ συνείδησις δημιουργεῖ καὶ μορφώνει τὸν κόσμον τῆς;

Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ δοκιμάσῃ τὸ συναίσθημα τοῦ χάους εἶναι κάπως δύσκολο ν' ἀντικρούσῃ ὁ νέος ἀπ' εὐθείας τὸν κόσμον, στὸν ὁποῖο θέλει νὰ τὸν εἰσαγάγῃ ἡ φιλοσοφία. Καὶ γι' αὐτὸ πρέπει σιγὰ-σιγὰ καὶ μὲ ὁπομονὴν νὰ συνηθίσῃ ὁ νέος νὰ συναναστρέφεται μὲ ἔννοιαι, μὲ ἀρχάς.

Εἶναι φυσικὸν ν' ἀκούσω ἀπὸ σαῦς, ἅμα σαῦς ὠθήσω ν' ἀφαιρέσετε ἀπὸ τὸ νοῦ σας τὸν κόσμον τῶν παραστάσεων καὶ τῶν πραγματικῶν γεγονότων, πὼς ἅμα κάμωμε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα θὰ χάσωμε τὸ νοῦ μας. Καὶ πράγματι νομίζει κανεὶς πὼς δὲν μένει τίποτα στὸ νοῦ του ἅμα ἀφαιρέσῃ κανεὶς τὰ πράγματα καὶ τὰ γεγονότα. Μόλις σαῦς καλέσω νὰ σκεφθῆτε μιὰ ἔννοια, μιὰ ἀρχὴ χωριστὴ ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τὰ πράγματα πού διέπει, ἀμέσως θὰ μ' ἐρωτῆτε τί εἶναι ἡ ἔννοια;

Ἄς πάρωμε τὴν ἀρχὴ τῆς ποσότητος. Διάφορα ποσὰ μπορεῖ ὁ καθένας ἀπὸ σαῦς νὰ τὰ σκεφθῆ καὶ νὰ τὰ κατανοήσῃ, τὴν ἀρχὴν ὅμως τῆς ποσότητος δύσκολα τὴν συλλαμβάνει.

Χωρὶς καμμιά δυσχέρεια θὰ συλλάβετε ἐπίσης καὶ διάφορες ποιότητες. Τὴν ἀρχὴν ὅμως τῆς ποιότητος δυσκολεύεσθε νὰ τὴν ὀρίσετε καὶ νὰ τὴν κυριαρχήσετε λογικά.

Ἄλλο σοβαρὸν ἔμπόδιον γιὰ τὴν φιλοσοφικὴν παιδείαν—γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν—εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ σαῦς φέρνει μαζί του καὶ μιὰ δική του φιλοσοφίαν, μιὰ ἑτοιμὴν φιλοσοφίαν ἢ τουλάχιστον τὴν φιλοσοφίαν τοῦ καιροῦ. Τὸ ἔργον τοῦ φιλοσοφικοῦ δασκάλου θὰ ἦιεναι πολὺ εὐκολώτερον ἂν δὲν εἴχετε καμμιά φιλοσοφικὴν πρόληψιν, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον, γιατί, ὅπως λέει κάποιος ὁ Schol-

renhauer, κάθε άνθρωπος είναι γεννημένος φιλόσοφος. «Ο άνθρωπος είναι τὸ μοναδικὸ μεταφυσικὸ πλάσμα ἀπάνω στὴ γῆ». Ὡστε ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία ἔχει νὰ παλέψη καὶ μὲ τὴν τάση ποὺ φέρνει ὁ νέος μαζί του νὰ θέλῃ νὰ συνδυάσῃ αὐτὰ ποὺ ἀκούει μὲ ὅσα ἀπὸ συνήθεια ἢ ἀπὸ προηγούμενη παράδοση ἔχει στὸ νοῦ του. Εἶναι μὲ ἄλλα λόγια ὁ νόμος τοῦ συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἔχει νὰ παλέψῃ ἡ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση. Τὸ φιλοσοφικὸ μάθημα ἔχει σκοπὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ νέο ἀπὸ τὶς εὐκόλες συσχετίσεις τῶν παραστάσεων, ἀπὸ τὸν ἀπλὸ συνειρμὸ—γιατὶ φιλοσοφικὴ παιδεία καὶ γενικὰ παιδεία δὲν θὰ εἰπῇ ν' ἀναπτύξῃ καὶ νὰ προεκτείνῃ κανεὶς τὶς συνειθισμένες ἀντιλήψεις ποὺ ἔχει ὁ νέος, ἀλλὰ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ τόσο ἀπ' αὐτές, ὥστε μόνος του μὲ βάση τὴν κρίση νὰ φθάσῃ σὲ ἐννοίες ὀριστικὲς καὶ οὐσιαστικὲς.

Γι' αὐτὸ ἡ πρώτη ἐργασία τοῦ φιλοσοφικοῦ δασκάλου θὰ εἶναι ἀρνητικὴ· θὰ πρέπη πρῶτα-πρῶτα νὰ διασειῇ τὸ τάχα στερεὸ ἔδαφος ὅπου πατάει ὁ νέος, τὸ δογματισμὸ τῆς νεότητος ἢ τῆς παραδόσεως. Μιὰ τέτοια διδασκαλία εἶναι φυσικὸ στὴν ἀρχὴ τουλάχιστο νὰ κουράζῃ τὸ νεοφώτιστο στὴ φιλοσοφία. Γι' αὐτὸ—καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ εἰπωθῇ ἐπίσης μὲ ὅλη τὴ σκληρότητα ποὺ ἀπαιτεῖται στὸν κόσμον τοῦ πνεύματος, ὅπου δὲν ὑπάρχει τὸ εὐχάριστο καὶ τὸ δυσάρεστο—ὅποιος περιμένει εὐκόλα πράγματα, χωρὶς συμμετοχὴ ὀλόκληρης τῆς ψυχῆς του καὶ ὀλόκληρου τοῦ νοῦ του θὰ ἀπογοητευθῇ ἀπὸ ἓνα καθαρὰ καὶ αὐστηρὰ φιλοσοφικὸ μάθημα. Καὶ λέγω ἐπίτηδες καθαρὰ φιλοσοφικὸ μάθημα, γιατί ὑπάρχει καὶ τὸ παιδρὸ, τὸ ἐλαφρὸ, τὸ εὐχάριστο φιλοσοφικὸ μάθημα τῆς σοφιστικῆς· ὑπάρχουν καὶ οἱ «κομψότεροι», ὅπως λέει ὁ Πλάτων· ὑπάρχει καὶ ἡ ρητορεία. Γιὰ νὰ μείνωμε κι' ἐμεῖς στὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων καὶ νὰ εἰποῦμε πράγματα χιλιοειπωμένα, ἀλλάζοντας μονάχα τὴν ὄψη τους, δὲν ἀξίζει, ἀλλὰ οὔτε καὶ εἰλικρινὲς εἶναι. Ὅποιος δὲν μπορεῖ νὰ εἰπῇ τίποτε γερό, τὸ καλύτερο ποὺ ἔχει νὰ κάμῃ εἶναι ν' ἀφήσῃ τὴ φιλοσοφία ἡσυχῇ. Ὅποιος ὅμως μπορεῖ νὰ εἰπῇ κάτι γερό, αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθῇ καὶ νὰ μὴ τὸ εἰπῇ, ἀδιάφορο πόσοι θὰ τὸν καταλάβουν.

Ὁ μόχθος ὅμως ποὺ θὰ καταβάλλῃ ὁ νέος, θὰ τοῦ ἀνοίξῃ ἓνα νέον ὀρίζοντα πρὸς ἓνα νέο κόσμον, ἢ καλύτερα πρὸς τὸν μόνον πραγμα-

τικὸ καὶ ἀληθινὸ κόσμο—τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος—γιατὶ τίποτε δὲν εἶναι τόσο ἀληθινὸ καὶ τόσο στερεὸ στὴ ζωὴ ἔκτος ἀπὸ τὸ πνεῦμα· αὐτοῦ τὸ κράτος ἔχει διάρκεια. Ὅσο θ' ἀναβαίνει ὁ νέος ἀπὸ κορυφὴ σὲ κορυφὴ, τόσο θ' ἀνάβη μέσα του ὁ ἔρωσ γιὰ νὰ ἀνεβῆ ψηλότερα. Ὅσο θὰ μεγαλώνῃ ἡ ὄραση του καὶ θὰ εὐρύνεται ὁ ὁρίζοντας τῆς θεᾶς του,—γιατὶ φιλοσοφικὴ γνῶσις εἶναι θεᾶ, ὄραση—τόσο καὶ θὰ νοιώθῃ πῶς ἀξίζει νὰ ζῇ. Μονάχα γι' αὐτὸ ἀποχτᾶ δυνατὸ χαρακτηῖρα ὅποιος ἀνεβαίνει, γιατί νοιώθει πῶς ἀξίζει νὰ ζῇ· γι' αὐτὸ καὶ ἐπιμένει ν' ἀνεβαίνει τὸν ἀνήφορο, ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ περπατᾷ σὲ ἐπιπεδωμένα ἐδάφη, ὅπως ζητάει ὁ συρμός.

Ἀλλὰ ἴσως μὲ ρωτήσῃ κανεὶς ἀπὸ σᾶς· πῶς εἶναι δυνατὸ ν' ἀρνηθῇ ὁ νέος τὸν κόσμο πού ἐσχημάτισε μέσα του, πῶς εἶναι δυνατὸ ν' ἀποβάλῃ ἔννοιες διαπλασμένες καὶ ἐγκαθιδρυμένες στὸ νοῦ του ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του; Ἐδῶ πρέπει νὰ δοθῇ μιὰ ἐξήγηση. Στὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ νέου κοιμοῦνται οἱ ἀληθινὲς ἔννοιες· ἂν λοιπὸν ἀρνιέται ἡ φιλοσοφία τὶς συνηθισμένες ἔννοιες, τὸ κάνει γιὰ νὰ ξυπνήσῃ αὐτὲς τὶς ἀληθινὲς ἔννοιες. Ἡ φιλοσοφικὴ ἀνατροπὴ ἔχει σκοπὸ νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ἄνθρωπο νὰ ξαναθυμηθῇ τὶς ἀρχὲς ἢ, γιὰ νὰ ἐκφρασθῶ μὲ τὸ μυθικὸ τρόπο τοῦ Πλάτωνος, σκοπὸς τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας εἶναι ἡ ἀνάμνησις τῆς ιδέας, τῆς ἀρχῆς, ἡ συνειδητοποίηση καὶ κατανόηση τῆς ἀρχῆς. Γιὰ νὰ φθάσῃ σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία εἶναι διαλεκτικὴ, δηλαδὴ ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ μαζί. Τὸ πλήρωμα τῆς συνειδήσεως, πού εἶναι τὸ σύνολο τῶν προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας, πρέπει νὰ διακριθῇ καὶ νὰ ξανασυντεθῇ, νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ συμπτυχθῇ.

Ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν νέο ζητάει ἡ φιλοσοφία νὰ ἐργασθῇ πλαστικῶς. Τί θὰ εἰπῇ αὐτό; Ὅπως ἓνα ἔργο πλαστικῆς μορφώνεται στὰ χέρια τοῦ γλύπτη, μὲ μιὰ ὕλη πού πλάθεται καὶ μὲ μιὰ μορφὴ πού πλάθει καὶ κρατᾷ τὴν ὕλη γιὰ νὰ μὴ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴ θέση της, ἔτσι καὶ ὁ νέος πού ἔρχεται νὰ μορφωθῇ φιλοσοφικῶς, πρέπει νάχη μέσα του κίποια ὕλη, κάποια ὕλικὴ παρακαταθήκη καὶ σ' αὐτὴ νὰ δώσῃ μορφὴ, εἰκόνα, σχῆμα. Ἡ ὕλη αὐτὴ εἶναι ὁ κλειστὸς ψυχικὸς κόσμος τοῦ νέου, τὰ συναισθήματά του, τὰ αἰσθήματά του, τὰ πάθη του, οἱ πόθοι του, οἱ ἔρωτές του, οἱ καημοὶ του, τὰ ἔνστικτά του, ὅλος ὁ σκοτεινὸς καὶ

ἀνείπωτος κόσμος. Αὐτὸς ὁ κόσμος, ποὺ ὁ μὲν χριστιανισμὸς τὸν κατεδίκασε ὡς κόσμο τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πλάνης, ἡ δὲ φιλοσοφία τοῦ συρμοῦ τὸν κηρύττει ὡς ἀληθινὸ καὶ μοναδικό, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ φιλοσοφία μονάχα τὸ ἀνεκτίμητο ἕλικὸ γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ τὸ ἀναγκαῖο σκότος, ποὺ θὰ δεχθῆ τὸ φῶς, εἶναι τὸ αἶνιγμα, τὸ κλειστὸ δῶρο τῆς μοίρας, ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἀνοίξῃ ἡ δύναμι τοῦ λόγου. Νέος ποὺ δὲν ἔχει αὐτὸν τὸν κόσμον δὲν εἶναι νέος· ἄδεια ψυχὴ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ φιλοσοφήσῃ. Ἐκεῖνος δὲ ποὺ ἔχει ἀνεξάντλητο τὸν κόσμον αὐτὸν μέσα του—ὅσο καὶ ἂν τὸν μορφῶναι ὅσο καὶ ἂν τὸν ἀνυψῶναι στὸ φῶς τοῦ λόγου—ἐκεῖνος εἶναι πάντα νέος—εἶναι ὁ φιλόσοφος, ὁ ποιητής, ὁ μύστης ἢ καὶ ὁ πολιτικός. Πολλοὶ ἐξαντλοῦνε τὸν κόσμον αὐτόν, ξοδεύουνε ὅ,τι ἔχουνε μόλις ἀφήσουνε τὸ στάδιο τῆς ἐφηβείας, εἶναι οἱ φτωχοὶ καὶ οἱ στεῖροί, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν λύσει ὅλα τὰ προβλήματα νωρίς, γιὰτὶ δὲν ἔχουν πηγὴ προβλημάτων μέσα τους. Ἐνῶ ὁ ἀληθινὰ νέος κατακτᾷ σιγὰ—σιγὰ τὴν ἐννοιολογικὴ σαφήνεια τοῦ ἑαυτοῦ του. Πέντε ὁλόκληρα χρόνια—λέει ἡ παράδοση—πὼς ἔπρεπε νὰ προπαιδευθοῦν οἱ μαθηταὶ τοῦ Πυθαγόρα ὡς ποὺ νὰ τοὺς ἀνακοινωθῆ ἡ πραγματικὴ φιλοσοφία, τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς φιλοσοφίας.

Κάθε ἀληθινὴ κατανόηση—καὶ κυρίως ἡ φιλοσοφικὴ κατανόηση τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τοῦ κόσμου γύρω μας—γίνεται μὲ ἐννοιες, μὲ ἀρχές, ποὺ ὅσο συνθετώτερες τόσο καὶ ἀκριβέστερες εἶναι. Αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴ φιλοσοφία τοῦ συρμοῦ ποὺ ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ συλλάβῃ τὴ ζωὴ ἀπ' εὐθείας, χωρὶς νὰ τὴν δέσῃ μέσα στὴν ἐννοια καὶ χωρὶς νὰ τὴν περικυκλώσῃ μὲ συστηματικὴ καὶ ὀργανωμένη σκέψη. Φυσικὸ εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ συρμοῦ νὰ γοητεύσῃ τὸν ἀνίδεο ἀκόμη καὶ ἀφώτιστο νέο. Ἀφύσικο ὅμως εἶναι νὰ σταματήσῃ ὁ νέος στὴ φιλοσοφία τοῦ συρμοῦ, γιὰτὶ ἔτσι δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πρόσωπα ποὺ εἶχαν τὴ δύναμι νὰ φέρουν τὴν ἀνθρωπότητα παρὰ πέρα ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ τὴν βρῆκαν, καὶ ποὺ μονάχα σὰν σπάνιες ἐξαιρέσεις βγαίνουν ἀπὸ τὰ χέρια τῆς φύσεως. Ὅλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἦταν ἀντίθετα πρὸς τὰ καθεστῶτα, πνευματικά, ἠθικά, κοινωνικά. Ἀποτελεῖ δὲ διαστροφή καὶ κατασυκοφάντησι τῆς ἱστορίας τὸ γεγονὸς ὅτι παρουσιάζεται σήμερα μιὰ πολιτικὴ ιδεολογία

ποῦ ἀπὸ φανατισμὸ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλα τὰ μεγάλα πρόσωπα τῆς ἱστορίας ἐξυπηρέτησαν τὰ συμφέροντα καὶ μάλιστα τὰ ὑλικὰ τῆς καθεστηκυίας κοινωνίας. Μέχρι αὐτοῦ τοῦ σημείου ἔφθασε ἡ κατασυκοφάντιση, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτανε ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ μεγάλοι της λειτουργοὶ ἐκεῖνοι ποῦ προπαρασκεύασαν ὅλες τὶς μεγάλες ἐπαναστάσεις τῆς ζωῆς, τοῦ πνεύματος! Ἡ φιλοσοφία προπαρασκευάζει κάθε μεγάλη ἀλλοίωση τῆς ζωῆς, ὄχι βέβαια μετὰ τὸ θόρυβο τῆς ἀγορᾶς ἀλλὰ μετὰ τὸν ἀθόρυβο καὶ καθαρὸ λόγον.

Ὁ θόρυβος τῆς ἀγορᾶς ποῦ θέτει γιὰ σκοπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ζωῆς ἐκεῖνο ποῦ εἶναι μονάχα ὑλικὸ γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς ζωῆς, αὐτὸς ὄχι μόνον δὲν ὠφέλησε καὶ δὲν ἐβοήθησε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ προχωρήσῃ ποτέ, ἔστω καὶ ἓνα βῆμα, ἀλλὰ τὴν ἐσύγχυσε τόσο ὅστε οὐσιαστικὰ νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Γι' αὐτὸ ὅποιος—ἀκούοντας τὰ κηρύγματα αὐτὰ—ζητήσῃ νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς ἀπ' εὐθείας, χωρὶς νὰ τὸ περικυκλώσῃ μετὰ τὴν ἔννοια ποῦ εἶναι τὸ μοναδικὸ ὄργανο τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ἀλήθεια, ὅποιος κυλιέται ἀπὸ αἴσθημα σὲ αἴσθημα, ἀπὸ ἔνστικτο σὲ ἔνστικτο καὶ ἀπὸ πάθος, σὲ πάθος ἐκεῖνος ποτέ δὲν θ' ἀποκτήσῃ σαφήνεια λογικὴ γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς· οὔτε γιὰ τὰ αἰσθήματα του καὶ τὰ ἔνστικτά του. Θὰ μείνῃ δηλαδὴ στὸ ἐπίπεδο τῆς ὀμῆς τυφλῆς αἴσθησης καὶ ἀντὶ νὰ πλησιάσῃ, ὅπως νομίζει, τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ στὴν οὐσία της, πραγματικὰ θὰ ἀπομακρυνθῇ καὶ θὰ πέσῃ πρὸ κάτω ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, γιὰτὶ ἡ φύσις, ὅπως λέει ὁ ἀρχαῖος σοφός, «τὸν δ' ἀνθρώπον θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν· διὰ τοῦτο αἰσχρὸν ἔστι τῷ ἀνθρώπῳ ἄρχεσθαι καὶ καταλήγειν ὅπου καὶ τὰ ἄλογα (δηλαδὴ στὸ ἔνστικτο), ἀλλὰ μᾶλλον ἔνθεν μὲν ἄρχεσθαι (δηλαδὴ αὐτὰ νὰ τὰ ἔχῃ κανεὶς ὡς ὑλικό, ὡς πρώτη ὕλη τῆς ἐργασίας του), καταλήγειν δὲ εἰς ὃ κατέληξεν ἔφ' ἡμῶν καὶ ἡ φύσις. Κατέληξεν δ' ἐπὶ θεωρίαν, παρακολούθησιν καὶ σύμφωνον διεξαγωγὴν τῇ φύσει· ὁρᾶτε οὖν μὴ ἀθέατοι τούτων ἀποθάνητε» (Ἀρριανοῦ τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν, Α, ζ').

Τὸ κήρυγμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἔνστικτου βρῖσκει βέβαια καὶ σήμερα, ὅπως καὶ ἄλλοτε, πολλοὺς ὀπαδούς, (εἶναι ἡ μάζα ποῦ ζητάει τὴ δικαίωση τῶν παθῶν της μετὰ φιλοσοφικὴ διαλεκτικὴ—γιατὶ στρέ-

πεται να τα επιδιώξη, χωρίς να καταρύγη σ' αυτό το σκέπασμα με φιλοσοφικό μανδύα) αλλά αυτό δεν σημαίνει τίποτε για τη ζωή του πνεύματος· διότι ποτέ το πνεῦμα δεν ἔγινε κτήμα τῶν πολλῶν. Οἱ πολλοὶ κνηγοῦν συνήθως τὸ εὔκολο, ἐνῶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ σύστασί του ἔχει τὴ μοῖρα νὰ εἶναι δύσκολο. Εὔκολο εἶναι νὰ εἰπῆς καὶ νὰ διδάξης πὸς θὰ καταλάβῃς τὴ ζωή καὶ τὸ νόημά της ὄντας δούλος τῆς πρώτης ὕλης μέσα σου, ἀλλὰ δύσκολο εἶναι νὰ γίνῃς κύριος αὐτῆς τῆς ὕλης, νὰ τῆς δώσεις μορφή, λογική, ἠθική, αἰσθητική. Ὅσο περισσότερη πρώτη ὕλη φέρνει κανεὶς μαζί του τόσο καὶ δυσκολότερη εἶναι γι' αὐτὸν ἡ ζωή, τόσο καὶ σκληρότερο μόχθο ἀπαιτεῖ ἡ ζωή γιὰ νὰ φθάσῃ στὴ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ της. Γι' αὐτὸ ἡ ζωή τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου εἶναι σκληρότερη καὶ σὲ μόχθο καὶ σὲ πόνο. Γι' αὐτὸ ἡ μεγαλοφυΐα, ὅπως λέει ὁ ἴδιος ὁ Goethe, εἶναι καταδικασμένη ἀπὸ τὴ μοῖρα νὰ δουλεύῃ περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ὅλα στὸν πνευματικὸ κόσμο κερδίζονται μὲ τὸν πόνο, κάθε μορφή πνεύματος εἶναι ὁ τελικὸς λογαριασμὸς τοῦ πόνου. Γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία καὶ γενικὰ τὸ πνεῦμα εἶναι κτήμα τῶν ὀλίγων. Τὸ πνεῦμα εἶναι στὴν οὐσία του ἀριστοκρατικὸ καὶ ὄχι δημοκρατικὸ. Ὅλιγοὶ εἶναι πάντα οἱ ἀριστοὶ· αὐτοὶ εἶναι οἱ μεγάλοι. Ὅλιγοὶ πάλιν εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ κατάλαβαν καὶ καταλαβαίνουν τοὺς μεγάλους. Ὁ Hegel εἶπε κάποτε γιὰ τὸν ἑαυτό του «ἕνας μὲ κατάλαβε κι' ἐκεῖνος ὅμως μὲ παρανόησε». Τί θὰ ἔλεγε ὁ Hegel ἂν ἔβλεπε τὴ σημερινὴ παραμόρφωση τῆς φιλοσοφίας του ἀπὸ πιστοὺς καὶ ἀπίστους;

Οἱ πολλοὶ δὲν μπόρεσαν ποτὲ νὰ πλησιάσουν τοὺς μεγάλους, τοὺς πλησίασαν μονάχα γιὰ νὰ τοὺς διώξουν, νὰ τοὺς ἐξορίσουν νὰ τοὺς θανατώσουν. Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ δοθῇ μιὰ ἐξήγηση. Ποιοὶ εἶναι οἱ πολλοί; Βέβαια ὄχι ὁ λαός, γιὰ αὐτόν, σὰν ἀπρόσωπη μεγαλοφυΐα ποὺ εἶναι, συναντᾶται ἀσύνειδα μὲ τὴν προσωπικὴ μεγαλοφυΐα, μὲ τὸ μεγάλο πρόσωπο. Τὸ μεγάλο πρόσωπο ἐκφράζει ἐκεῖνο, ποὺ κυοφορεῖ ὁ λαός. Οἱ πολλοὶ εἶναι συνήθως οἱ γραμματισμένοι, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ φθείρουν τὴν ἔννοια τοῦ πνεύματος καὶ κατεβάζουν τὴ φιλοσοφία καὶ τὸ πνεῦμα σήμερα στὴ διαπάλη τῶν ὕλικῶν συμφερόντων καὶ ἄλλοτε στὴ διαπάλη προσκαίρων ἀγαθῶν· εἶναι οἱ νόθοι τοῦ πνεύματος. Ἐτσι τοὺς χαρακτηρίζει ὁ Πλάτων. «Καὶ ἡ ἀτιμία φιλοσοφία διὰ

ταῦτα προσπέπρωκεν, ὅτι οὐ κατ' ἀξίαν αὐτῆς ἴπτονται· οὐ γὰρ νόθους ἔδει ἄπτεσθαι, ἀλλὰ γνησίους . . .»

* * *

Εἶναι δύσκολο νὰ ἱκανοποιηθῆ ὁ μὴ μεμυημένος στὴ φιλοσοφία μὲ ἓνα γενικὸ ὄρισμό γιὰ τὴν ἔννοια τῆς φιλοσοφίας. Ὁ γενικὸς ὄρισμός δὲν λέει καὶ πολλὰ πράγματα. Ἦ εἶναι φιλοσοφία αὐτὸ φαίνεται μονάχα ἕνα παρακολουθήσῃ κανεὶς μιὰ ὁλόκληρη σειρά, ἓνα ὁλόκληρο σύστημα ἀπὸ συλλογισμούς, γενικοὺς καὶ εἰδικούς μαζί. Τέτοια ζωντανὰ συστήματα φιλοσοφικῶν στοχασμῶν εἶναι οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος, ὅπου διατυπώνεται γιὰ πρώτη—καὶ ὡς σήμερα τουλάχιστο γιὰ τελευταία φορὰ—κατὰ κλασσικὸ τρόπο ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη. «Ὅποιος, λέει ὁ Schopenhauer, αἰσθάνεται φιλοσοφικὴ κλίση μέσα του αὐτὸς ἄς διαβάσῃ ὅσο μπορεῖ περισσότερο Πλάτωνα. Διαβάζοντας κανεὶς Πλάτωνα δὲν εἶ' ἀποκομίση βέβαια ἀπ' αὐτὸν ἀμέσως μιὰ ἔτοιμη σοφία γιὰ νὰ τὴν φέρῃ στὸ σπίτι του. ἀλλὰ θὰ μάθῃ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ συζητᾷ διαλεκτικά, θὰ αἰσθανθῆ τὴν ἐπίδραση ἂν διαβάσῃ σωστὰ καὶ προσεχτικὰ Πλάτωνα εἰς ὅλο του τὸ πνεῦμα». Τέτοια συστήματα φιλοσοφικῶν σκέψεων εἶναι ὅλα τὰ ἔργα ὄλων τῶν κλασσικῶν φιλοσόφων καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεώτερης ἐποχῆς. Ὅποιος λοιπὸν θέλει νὰ μπῆ στὸ νόημα τῆς φιλοσοφίας, νὰ κατανοήσῃ δηλαδὴ τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, καὶ νὰ νοιώσῃ κάτι ἀπὸ τὴ γοητεία της δὲν ἔχει ἄλλο ἀσφαλέστερο καὶ γονιμώτερο μέσο ἀπὸ τὸ διάβασμα τῶν ἴδιων τῶν φιλοσόφων. Τὸ φιλοσοφικὸ μάθημα εἶναι μονάχα βοηθητικό, ἔρχεται νὰ προλειάνῃ τὸ ἔδαφος· ἡ κατάκτηση τῆς φιλοσοφίας ἢ πραγματικὴ δὲν κερδίζεται μὲ τὸ μάθημα, οὔτε μὲ ἐγχειρίδια. Βέβαια ἓνα πραγματικὸ φιλοσοφικὸ μάθημα πρέπει νὰ εἶναι ἓνα σύστημα ἀπὸ ἀποδειγμένους καὶ γερὰ ἀσφαλισμένους στοχασμούς.

Μιὰ τέτοια σειρά ἀπὸ σκέψεις, συλλογισμούς καὶ στοχασμούς θὰ προσπαθῆσω νὰ παρουσιάσω ἐπάνω σ' ἓνα βασικὸ — στὸ βασικώτατο θέμα τῆς φιλοσοφίας—στὸ θέμα τῆς λογικῆς. Ἡ σειρά τῶν φιλοσοφικῶν σκέψεων, ἡ ἀνάλυση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως καὶ γενικὰ τῆς γνώσεως κατὰ τὸν λογικὸν της χαρακτῆρα λέγεται Λογικὴ. Λογικὴ, δηλαδὴ δὲν εἶναι κάτι ἔτοιμο πού πρόκειται ἐγὼ νὰ σᾶς τὸ παραδώσω καὶ

νά τὸ πάρετε μαζί σας, ἀλλὰ εἶναι μιὰ συστηματικὴ ἀνάλυση — μιὰ σειρά ἀπὸ φιλοσοφικοὺς συλλογισμοὺς — ποὺ ἔχει ἀντικειμενικὸ σκοπὸ νὰ σᾶς παρουσιάσῃ τὴ σύσταση τῆς ἐπιστήμης. Ἐάν στὸ τέλος κάθε μαθήματος ἔχετε φθάσει σὲ μιὰ ἐρωτηματικὴ κατάσταση καὶ ἀνικρῦζετε τὰ θέματα ποὺ θὰ συζητῶ μὲ δική σας διανοητικὴ ἐνέργεια, αὐτὸ θὰ σημαίῃ πὼς παρακολουθεῖτε, πὼς ἡ σειρά τῶν σκέψεών μου γονιμοποιεῖ τὴ διανοητικὴ σας ἐνέργεια.

Ἄλλὰ ὅπως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνας καὶ ἀδιαίρετος καὶ τὴ στιγμή ποὺ σκέπτεται καὶ τὴ στιγμή ποὺ πράττει, ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι μία, ὁ τρόπος δηλαδὴ τοῦ σκέπτεσθαι φιλοσοφικὰ εἶναι ἓνας καὶ ὁ αὐτός, εἴτε γιὰ λογικὴ, εἴτε γιὰ ἠθικὴ, εἴτε γιὰ τέχνη, εἴτε γιὰ ἱστορία πρόκειται. Αὐτὸν πάλι τὸν ἀδιαίρετο χαρακτῆρα τῆς φιλοσοφίας τὸν αἰσθάνεται κανεὶς διαβάζοντας Πλάτωνα· αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔνωσε τὴ φιλοσοφία, ποὺ ἔδωκε ὀργανικὴ ζωὴ στὰ κομματιασμένα μέλη της. Ἐνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἀττικοῦ τοῦ πλατωνικοῦ λέει: «Ὅτι μὲν Πλάτων πρῶτος, καὶ μάλιστα συναγείρας εἰς ἓν πάντα τὰ τῆς φιλοσοφίας μέρη, τέως ἔσκεδασμένα καὶ διερριμμένα, ὥσπερ τὰ τοῦ Πενθέως μέλη, καθάπερ εἶπέ τις, σῶμά τε καὶ ζῶον ὁλόκληρον ἀπέφηνε τὴν φιλοσοφίαν, δῆλα παντὶ λεγόμενα».